

latılmasına katkıda bulunmuş, ayrıca çeşitli hikâyelere ve masallara da yer vermiştir. Kitabın tenkitli neşri Etienne Combe ve Aziz Suryal Atıya tarafından gerçekleştirilmiş (I-VI, Haydarâbâd 1388-1393/1968-1973), Otfried Weintritt eser üzerinde bir çalışma yapmıştır (bk. bibl.).

#### BİBLİYOGRAFYA :

Muhammed b. Kâsım en-Nüveyrî, *el-İlmâm* (nşr. E. Combe – Aziz Suryal Atıya), Haydarâbâd 1388-93/1968-73; I-VI, Aziz Suryal Atıya'nın girişi, s. 1-6; İbn Hacer, *ed-Dürrü'l-kâmine*, IV, 142; Sehâvî, *el-İ'ân bi't-tevbih*, s. 248; *Keşfü'z-zunûn*, I, 282; Brockelmann, *GAL*, II, 44-45; *Suppl.*, II, 34; Kehhâle, *Mu'cemû'l-mü'elliûn*, XI, 147; Sarton, *Introduction*, III/2, s. 1782-1783; F. Rosenthal, *İlmü't-târîh 'inde'l-müslimîn* (trc. Sâlih Ahmed el-Alî), Bağdad 1963, s. 213; Şâkir Mustafa, *et-Târîhu'l-'Arabî ve'l-mü'errihûn*, Beyrut 1990, III, 219; O. Weintritt, *Formen Spätmittelalterlicher Islamischer Geschichtsdarstellung Untersuchungen zu An-Nuwayrî al-İskandarânis Kitâb al-İlmâm und verwandten Zeitgenössischen Texten*, Beirut 1992; Aziz Suryal Atıya, *A Fourteenth Century Encyclopedist from Alexandria: A Critical and Analytical Study of al-Nuwayrî al-İskandarâni's "Kitâb al-İlmâm"*, Salt Lake City / Utah 1977; C. E. Bosworth, "al-Nuwayrî", *EI*<sup>2</sup> (İng.), VIII, 155; Eymen Fuâd Seyyid, "İskenderiye", *DİA*, XXII, 576.



MUSTAFA ÖZ

#### NÜZHE

(نزهة)

Safiyüddin el-Urmevî'nin  
(ö. 693/1294)  
icat ettiği telli bir saz.

Safiyüddin el-Urmevî'nin *Kitâbü'l-Edvâr*'ının Oxford Üniversitesi Bodleian Library'deki nüshasında bir çizimi bulunan saz hakkında eserde hiçbir açıklama bulunmamaktadır. Dikdörtgen biçiminde ahşap bir kasaya sahip olan ve kanundan daha gelişmiş olduğu söylenen sazın XIV. yüzyılda yazılmış *Kenzü't-tuhaf*'ta ayrıntılı bir tanımı, ölçüleri ve farklı bir çizimi yer almaktadır. II. Murad dönemi müelliflerinden Ahmedoğlu Şükrullah, *Kitâbü'l-Edvâr*'ı şerh ederken büyük ölçüde *Kenzü't-tuhaf*'ın sazlara ayrılmış bölümünden yararlanmış ve nüzheyi oldukça ayrıntılı biçimde tanıtmıştır. *Kenzü't-tuhaf*'ta nüzhenin boyu iki bedest ve üç engüşt-i küşâde (74,25 cm.), eni iki bedest (54 cm.), kasasının derinliği dört engüşt-i küşâde (27 cm.) olarak verilmektedir. Nüzhenin derinliğinin 27 cm. olamayacağını söyleyen Farmer, *Kenzü't-tuhaf* müellifinin "dört engüşt" (9 cm.) yerine yanlışlıkla "dört engüşt-i küşâde" yazdığı görüşündedir. Ni-

tekim Abdülkâdir-i Merâgî de kanunun derinliğini dört engüşt olarak vermiştir. Yine *Kenzü't-tuhaf*'a göre nüzhenin 108 telinden seksen biri üçerli yirmi yedi grup oluşturmaktadır, diğer yirmi yedi telin her biri farklı bir perdeye akortlanmaktadır. Üçlü tellerin uzunluğu aynıydı ve sazın genişliği kadardı. Bunların arasına gerilen yirmi yedi tel ise farklı uzunlukta idi. Kasası kızıl söğüt, şimşir veya selvi ağacından yapılan nüzhenin göğsü (ses tablası) udunki gibi inceydi. Saz iki elle çalınıyordu. *Kenzü't-tuhaf*'taki çizim nüzhenin tel düzeni hakkında fikir vermektedir. *Kitâbü'l-Edvâr*'daki son derecede karmaşık çizimde ise tellerin çok sayıda eşikle bölümlendiği görülmekte, fakat hangi telin hangi perdeye akortlandığı anlaşılmamaktadır. Böyle bir sazi çalmanın çok güç olduğu tahmin edilebilir. Ahmedoğlu Şükrullah'ın eserindeki şekil de *Kenzü't-tuhaf*'takiyle hemen hemen aynıdır. O da sazın kasasının kızıl söğüt, şimşir veya selvi ağacından yapıldığını, üçerli seksen bir telinin arasına farklı uzunlukta yirmi yedi tek tel gerildiğini söyler. Rauf Yektâ Bey, Şükrullah'ın tanımına uyarak nüzheden elde edilen perdeleri porte üzerinde göstermiştir. Buna göre sazın ses alanı yegâh ile tiz çârgâh perdeleri arasındadır.

Eserlerinde Türk-İslâm coğrafyasında kullanılan bütün müzik aletlerini zikreden ve çoğunu ayrıntılı biçimde tanımlayan Abdülkâdir-i Merâgî, yine Safiyüddin el-Urmevî'nin icadı olan muğniden söz ettiği halde nüzheyi hiç anmamıştır. Bu da Merâgî zamanında nüzhenin kullanılmadığına dair bir kanıt sayılabilir. Öte yandan *Kenzü't-tuhaf*'ta farklı bir çiziminin bulunması nüzhenin Safiyüddin'den sonra değiştirilerek ve geliştirilerek kullanıldığına işaret olarak görülebilir.

"Mi'ze" adıyla da anılan nüzhenin Urmevî'den sonra kullanılıp kullanılmadığı konusunda kesin bilgi bulunmadığı gibi ne tür tel takıldığı (ipek, bağırsak, bronz vb.), nasıl çalındığı (mızrapla mı, çıplak parmak uçlarıyla mı), ara perdelerin nasıl elde edildiği hakkında da bilgi yoktur. O dönemde kanun bile yaklaşık üç oktavlık ses alanına sahipken Rauf Yektâ Bey'in nüzhenin ses alanının iki oktavdan bile eksik olduğunu söylemesi inandırıcı değildir. Seksen bir telden yirmi yedi farklı perde elde edildiğine göre nüzhenin ses alanının yirmi dört perdeli kanununkinden daha geniş olduğu, aradaki yirmi yedi tek telin muhtemelen ara perdeleri elde etmek amacıyla takıldığı anlaşılmaktadır ki ancak

böyle bir saz kanundan daha gelişmiş olabilir. Aksi takdirde nüzhenin kanundan daha karmaşık, dolayısıyla daha zor çalınan ve imkânları onunkinden daha sınırlı bir saz olduğunu kabul etmek gerekir.

#### BİBLİYOGRAFYA :

*Kenzü't-tuhaf* (Takî Bîniş, *Se Risâle-i Fârsî der Müsîkâ* içinde), Tahran 1992, s. 80-81, 116-117; Şükrullah, *Risâle-i İlmü'l-edvâr*, İSAM Ktp., nr. 88834, vr. 103<sup>a</sup>-105<sup>b</sup>; H. G. Farmer, *A History of Arabian Music*, London 1929, s. 209, 228; a.m.f., *Studies in Oriental Musical Instruments*, London 1931, s. 12-15; Rauf Yektâ, *Türk Musikisi*, s. 85; a.m.f., "Eski Türk Musikisine Dair Tarihî Tettebular-3: Türk Saızları (Mâbâd)", *MTM*, II/5 (1331), s. 236, 237; Christian Poché, "Nuzha", *The New Grove Dictionary of Musical Instruments* (ed. Stanley Sadie), London 1995, II, 786, 787.



FİKRET KARAKAYA

#### NÜZHETÜ'L-ELİBBÂ

(نزهة الألباء)

Kemâleddin el-Enbârî'nin  
(ö. 577/1181)

Arap dili ve edebiyat âlimlerine dair  
biyografik eseri.

Tam adı *Nüzhetü'l-elibbâ' fi şabakâtî'l-üdebâ'*dır. Yâkût el-Hamevî eserin ismini *Nüzhetü'l-elibbâ' fi ahbârî'l-üdebâ'*, İbn Hallikân *Şabakâtü'l-üdebâ'*, Yâfîî *Menâkıbü'l-üdebâ'* ve Ebü'l-Fidâ İbn Kesîr *Şabakâtü'n-nühât* şeklinde kaydetmiştir. Kitap edebiyat ilmi ve sanatının önde gelen şahsiyetlerinin yer aldığı, nahiv ilminin doğuşuyla ilgili olarak Hz. Ali ile Ebü'l-Esved ed-Düelî arasında geçtiği rivayet edilen diyalogun bulunduğu bir girişle başlar. Eserde Ebü'l-Esved ed-Düelî'den itibaren müellifin hocası İbnü's-Şecerî'ye kadar (ö. 542/1148) 181 âlimin biyografisi vefat tarihlerine göre sıralanmıştır. Edebiyat ilimlerinin sekiz daldan oluştuğunu belirten müellif nahiv, lugat, sarf, aruz, kafiye, şiir, ahbâr ve ensâb diye sıraladığı bu dallara kendisinin nahivde cedel ve nahiv usûlünü ilâve ettiğini belirtir (s. 89). *Nüzhetü'l-elibbâ'*da bütün bu dallarda meşhur olmuş şahsiyetler zikredilmekle birlikte müellifin kendisinin de mensup olduğu Basra okulu âlimleri hakkında daha çok bilgi verilmiştir.

Eserde âlimlerin isimleri, künyeleri, nisbeleri, haklarındaki önemli haberler, hocaları, mensup oldukları nahiv okulları, öğrencileri, eserleri, vefat yeri ve tarihleri hakkında bilgi yer alır. Bunun yanında nâdiren Basra ve Kûfe nahiv mektepleri arasındaki tartışmalara, âlimlerin devlet adamlarıyla ilişkilerine, onların dinî ve ahlâkî ki-